

Spisi
Andrejčkovega Jožeta.

VI.

Nekaj iz ruske zgodovine.

Iz češčine poslovenjena studija Ferdinanda Kopa.

Vojniška repub. Zaporožkih kozakov.

Češki spisal J. Perwolf.

Novomesto 1894.

Natisnil in založil J. Krajec.

Nekaj iz ruske zgodovine.

Studija Ferdinanda Kopa.

(Iz češčine poslovenil Andrejčkov Jože.)

Dné 5. prosinca 1762. leta ob sedmih zjutraj oznanovali so vsi zvonovi Petrogradski smrt carovne Elizabete.

V rokah Katarine, soproge velicega Petra, izdihnila je po dolgi mučni bolezni dušo. V tem trenutku pa, ko je čutila bližati se smrt, prosila je, da bi jej prinesli malega Pavla Petroviča, poljubila ga je ter izročila s slabimi, a še jasnimi besedami Katarini, v nežno varstvo materino podavši jej blede, z mrtvaškim hladom vže pokrito roko. Na njen migljeje pristopili so dvorniki, ki so bili navzoči pri poslednem boru carovne, bliže k postelji; hotela jih je ogovoriti, pa strašan kašelj jo je napadel in za minuto pozneje ni bilo Elizabete več.

Velika kneginja Katarina je bila v veliki stiski. Edina njena prijateljica, ta močna bramba

proti surovosti Petra, njenega soproga, ni živela več; nihče je ni mogel, slabotne žene, več varovati pred napadi in zalezovanjem vsem strastem vdanega dvora, nikjer ni našla tolažbe, a vedela je dobro, da njen soprog vse ljubljence Elizabetine, a slednjič tudi teh nekoliko, dvornikov Katarininih, takoj odstrani.

Katarinin soprog, veliki knez Peter, je bil mož nenavadne zmožnosti a jako mirnega in dobrega čuta; ali zgodaj prepuščen kot carevič sam sebi, ni imel prilike izobraziti uma in svojega srcá, da bi postal sposoben vladar tako ogromni državi; svoj čas si je kratil v krogu lizunov, a ko se je po nekem potovanji, obiskavši svojega strica Friderika II., Pruskega kralja, povrnil na dvor Petrogradski, ni sanjal o ničemur, nego o gardi in njeni ustanovi, ter ni nehal prej, da mu je bila dovoljena garda, sestavljena iz sto mož najetih v Holštinu, ki so bili po vzoru pruskih granadirjev oblečeni in oboroženi. Pečaje se ž njihovo uravnavo, vajami in vedno popravo, razun tega vdan pijanstvu in razuzdanosti, da je večkrat ob ves razum prišel, ni mnogo maral za krasno in ljubeznjivo svojo soprogo, ki je v svoji bujazni mladosti izkipevša, po mladostnem ognji in stra-

stni ljubezni trpinčena, težko prenašala takovo neobčutljivost hladnega soproga.

Povest nam pravi, da je Katarina radi te mlačnosti zelo užaljena, iskala zavetja pri drugem zvestejem ter jej popolnoma vdanem srcu; ta povest, opiraje se na zgodovino, nam dalje pravi, da je Katarina vzplamenela z neutolažljivo strastjo za krasnega, brhkega in pogumnega mladenča; bil je to grof Poniatowski, poslanec kralja Poljskega Avgusta III. na dvoru Petrogradskem, sin Krakovskega kastelana, ondi ljubljenca Karla XII., Švedskega kralja; oni Poniatowski, ki je bil 27 srpana 1764. leta na enem izmed najvibarnejših poljskih zborov za poljskega kralja izvoljen; oni Poniatowski, ki je bil kot poslednji poljski kralj po zanjkah Katarine II., svoje nekdanje ljubimke, s trona pahnjen ter iz Varšave v Petrograđ odgnan, kjer je 12. svečana 1798. leta po velikih nadlogah umrl.

Velikemu knezu so povedali, da njegova soproga Katarina skrivaj ljubi grofa Poniatowskega, ki jej njeno ljubezen tudi povrača; akoravno pa Peter ni nikdar iskal dokazov ter jih tudi ni nikdar našel, vendar se je tako izpozabil, da je, ko je nekda j pozno po noči, po mnogih

razuzdanostih izvedel, da Poniatowski biva pri Katarini, s palico v roci v sobo svoje soproge prilomastil, a čeravno jo je samo v postelji našel brez kakošne sledi po domišljenem ljubimcu — vendar jo je brez vseh dokazov — vpričo svojih spremljevalcev neusmiljeno s palico natepel. Lehko si misliš, da se je v kneginji vnelo strašno sovraštvo do soproga ter mu je prisegla maščevanje, katero izvršiti si je postavila za nalogo svojega življenja.

Komaj je carovna Elizabeta zatisnila oči, gnjelo se je vse k velikemu knezu, da bi mu skazali čast in spoštovanje.

Kakova premena pa se je naglo zgodila s Petrom! Dostojno in s carsko mogočnostjo je sprejel voščilo dvornikov, prisego gard in uradov. Za nekaj ur, spremljan od obilnega dvorstva, prejezdil je ulice glavnega mesta ter metal denar med neštivilno gnječo ljudstva, ki ga je povsod z vriskom pozdravljala.

Neizmerno ljubeznjiv in prijazen je bil proti vsem car Peter III., a pustil je v začudenje vseh črtene ljubimce svoje umrle tete v njihovih uradih in častnih službah.

Proti svoji soprogi se je vedel prijazno in vpljudno. Čestokrat jo je obiskoval, zabaval se ž njo, a mnogokrat jo popraševal za svet v državnih zadevah.

Vsi njeni prijatelji so se zelo čudili tej nenadni spremeni ter se veselili; edino carovna, zvitá in previdna gospa, ni se dala premotiti; ona ni odjenjala od svojih sklepov, poznaje dobro Petrove lastnosti, ter bila prepričana, da ni resnična in stanovitna ta prijaznost, ter nima v soprogovi naravi nikakoršne temeljite podlage.

Car pa je vzbujal vedno večo nado; njegova ljudomilost, dobrotá in prizadeve, seznaniti se z vsemi napravami v veliki državi, so zbudile navdušenost, bile so pogon nikdar pričakovanega napredka ter vdihnile novo življenje v vsaki oddelek zemske uprave, v vže zarjevela kola vlačečega se državnega stroja.

Tajna kancelija, ustanovljena po Aleksiju Mihaloviču, očetu Petra velikega, strah in groza vseh ruskih podložnih, inkvizicija, ki je na tihem in brez vse odgovornosti sodila in obsojevala, bila je odpravljena.

Car je obiskoval sodnijske dvorane ter bil navzoč pri izreku sodnikov. Vsaki dan ob do-

ločeni uri je smel vsakdo k njemu priti; on sam je preiskaval tožbe in pritožbe ter sam izvrševal pravico v strašilo vsem zanikernim in podkupljenim predstojnikom in sodnikom.

Po takovem početju priznali so celo njegovi neprijatelji, da si s takim ravnanjem mora pridobiti ljubezen vsega ljudstva.

Pa to se ni zgodilo. Eden stan, takrat in skoraj vedno najveljavniši v ruski zemlji, bil je njegov najpoglavitniši neprijatelj.

Peter je bil zelo svobodomiseln.

Kot zvesti privrženec Pruskega kralja, dovolil je svoji holštinski gardi a vsem Nemcem, katerih se je mnogo naselilo v Oraniji, svobodno opravljanje evangeliške službe božje; vzdrževal je sam nekaj pridigarjev ter obiskoval njih svetišča, dajaje s tem na znanje očitno zanemarjenost ruske cerkve.

S tem je vzbudil sovraštvo patrijarha in nevoljo vseh popov; ko se je konečno, vpeljevaje novote, češ, da bi s tem dosegel občni prid, popolnoma duhovščine dotaknil, zahrumeli so popje glasno nad njim, a ž njimi vsi prebivalci.

Naproti temu pa si je pridobila Katarina s hlinjeno pobožnostjo, podvrgši se z največo

resnobo zvananjim obredom ruske vere, kakor tudi z velikimi darovi, ki jih je prinašala cerkvi in njenim služabnikom, ljubezen duhovščine; to je imelo tudi do prebivalcev velik vpliv.

Zvita Katarina je bolje presodila, nego vsi njeni prijatelji, prijatelje in neprijatelje Petrove.

Car ni dolgo ostal zvest nalogi, ki jo je tako dobro iztuhtal. Prej nego je preteklo leto, vdal se je še z večo strastjo svojim starim običajem; kakor prej tratil je svoj čas s svojimi ljubljenci v razuzdanosti; pil je in kvartal ter se zabaval sploh z rečmi, ki se ne spodobijo vladarju.

Grofinja Voronzova, bivša njegova ljubimka, se je zopet prikazala; sprejel jo je z veliko slovesnostjo ter jo vkljub pravičnemu srdu in strmenju dobro mislečih v carski palači nastanovil.

O Petrovej ljubezni trdno prepričana, postala je nesramna v svojih zahtevah, in v svoji ošabnosti se je tako smelo vedla, da nam je zgodovina malo takovih primerljejev zapustila.

Bilo je meseca rožnika 1762. leta.

Car je napravil v slavo sklenjenega miru s Friderikom II. velike slovesnosti, ki so se imele končati s prelepim umetalnim ognjem, h

kteremu so bili pozvani diplomatični zbor in vse osebe iz dvora.

Katarina je sedela zraven soproga na vzvišenem mestu, pričakovaje z ostalimi začetek umetnega ognja. A čeravno je bilo vže vse pripravljeno, ter so čakali samo na carov migljej, vendar ta ni hotel dati znamenja; videti je bilo, da še kako znamenito osebo pričakuje.

Tu se nakrat prikaže grofinja Voronzova, a stopaje med množico, ki se je spoštljivo umikala na stran, pozdravila je lahno pokimaje z glavo carovno ter sedla na drugo stran poleg Petra, ki je ljubimko z veliko radostjo sprejel, in sedaj še le je dal znamenje zanetiti ogenj.

Katarina je jela nevolje in jeze glasno jokati, da so lahko vsi slišali, in zapustivši slovesnost, odšla je naravnost domú. Poslanci in domačini so nevoljno zmajevali z glavami; car pa se ni dal motiti, ne zmeneč se za nikogar; imel je oči in sluh samo za grofinjo, s katero se je v najbujnejšem razkošji ves čas slovesnosti neprenehoma zabaval.

Grofinja pa ni bila s tem ponižanjem carovne zadovoljna. Bojé se njenega maščevanja in dobro poznavša Petrovo nestanovitnost, prizadevala si

je na vso moč, da bi carovo mlačnost, katero je svoji soprogi tako nesramno in očitno pokazal, v vedno sovraštvo spremenila in tako dosegla cilj, da bi namreč mogla s Petrom deliti prestol.

Ko je bila Katarina še velika kneginja, kazala je veliko nagnjenost k grofu Šoltikovu, ki je bil zarad tega — če prav po krivem obdolžen — od kancelarja Bestuševa v London, pozneje v Hamburk izgnan. Takrat se je mnogo govorilo o tej skrivni ljubezni, in zlomiselnici so trdili, da je prišel carevič Pavel Petrovič po nasledku te ljubezni na svet, zato je moral Šoltikov zapustiti dvor.

Te nesramne, nepotrjene, da, lažnjive, le v buticah skaženih, škandalov vajenih dvornikov izmišljene povesti poprijela se je sedaj radostno grofinja, da bi na njeni podlagi izvršila peklenški načrt, pogubiti Katarino.

Brez vse prizanažbe je pripovedovala nekega dne caru vse, kar je vedela o tej povesti, ne pozabivša naslikati jo z najčrnejšimi barvami, kakor se je ravno njenim nameram prilegalo; dala si je to potrditi po pričah, ktere si je bila vže poprej v ta namen pridobila, in prisilila je razjarjenega cara, da bi skrivaj ukazal poklicati

Šoltikova iz Hamburka ter ga z obljubami in grožnjami prisilil, da bi očitno pripoznal to, kar je bila grofinja caru razodela.

Pa še tisto uro so pozvedači te namere Katarini razodeli.

Takoj pokliče svoje povernike, grofa Pama, stotnika Cirila Razemowskega, kneza Wolkowskega, nadškofa Novgorodskega in kneginjo Daszkovo.

Posvetovanje je dolgo trajalo. Konečno so sklenili, opomniti Šoltikova, da bi se takoj odpravil na Angležko. Še tisto noč je hitel povernik v Hamburk, ki je nesel grofu lastnoročni list Katarinin, v katerem mu ona z živimi barvami slika nevarnost, ktero kujejo grofu; in ta je s priporočilnimi listi do najvišjih oseb in dobro z denarjem preskrbljen na mah odpeljal se na Angleško; ko je drugi dan potem prišel kabinetni kurir iz Petrograda v Hamburk, da bi grofa s silo ali z dobrim pripeljal na Rusko, ni ga našel več in moral je s praznimi rokami nazaj.

S tem so bile uničene spletke grofinje; ker pa je bila jako drznega duha, ni poznala nikakoršnih težav, da bi dospela k zaželenemu cilju;

Katarina se mora, naj velja kar hoče, odstraniti; da bi dosegla svoj namen, upotrebovala je najprostejša sredstva. Po tisočernih opravljevcih in neštevilnih izvedačih, ki so vsako gibanje carovino opazovali, posreči si jej izvohati, da se večkrat Katarina, spremljana od kneginje Daszкове in svoje zveste strežajke, oblečena v čisto prosto meščansko obleko, v najetem vozu v oddaljeno predmestje glavnega mesta vozi, ondi pri priprosti hiši obstane in vanjo smukne, kjer jo pastarana žena sprejme in jej majhino enoletno dete poda, ktero carovna poljubuje in ljubeznjivo objemlje.

Po noči v črni temi so šli po starko. Pripeljali so jo k grofinji Voronzovi, ki jo je začela na drobno izpraševati; starka se je branila kaj priznati; grozili so jej s knuto. Strahú premagana začela je pripovedovati, da jej je strežajka carovne, Katinka Ivanova, pred nedavnim dete izročila v odgojo, in da večkrat dve dami k njej pridete, da bi videli punčiko in jo poljubkovali. Razun precejšne plače za hrano, dobila je neki varuhinja vselej znamenito darilo.

Potem se je pregledalo otrokovo perilo in po nesrečnem naključji se je pripetilo, da je bila

v neki plenici všita cesarska krona s pismenkami K. A. (Katarina Aleksievna.)

Grofinja je veselja poskakovala.

Peter je bil po tem poročilu hudo razjarjen. Hotel je takoj dati Katarino zapreti ter jo postaviti pred sodnjo komisijo; temu se je uprla grofinja. Svetovala je caru, naj bi jo dal brez velicega vrišča na tihem iz Petrograda odstraniti, ter ga opomnila, da bi jo zaprl v Petrov Dvor, kjer se more potem vse čisto na tihem izvršiti.

Car je slušal svojo ljubimko, in ta izvršitev je bila odložena na slavnost sv. Petra.

Katarina pa je vse v najkrajšem času natanjko izvedela. Vedno rastoče sovraštvo proti soprogu gojé in krvavega maščevanja proti njemu navdihnjena od one dobe, ko jo je bil pri umetnem ognji pred vsem dvorom tako gnjusobno razžalil, začela je snovati načrt sama od sebe, trdno prepričana, da se sme le takrat dobrega vspeha nadjati, ako to prej ko prej izvrši.

Zvedevša, da jo hoče dati car zapreti, koj se je lotila dela. Za osem dni je bila slavnost sv. Petra. Do takrat je moralo biti vse izgotovljeno.

Dala je poklicati svoje povernike, med kterimi sta bila najpoglavitnejša nadškof Novgorodski in knez Wolkowski. Celo noč so se posvetovali, izhajajoče solnce je skončalo zbor. Vse je bilo osnovano in pripravljeno. Najpoglavitnejše reči pa je manjkalo — denarja.

Vže po smrti Elizabete spravljal je Katarina denar skupaj, ukvarjaje se z velikimi namerami. V ta namen se je obrnila v London k bivšemu angleškemu poslancu na Petrograjskem dvoru o posojilu; pa vkljub njegovim prizadevam ni se hotelo posrečiti; vsak se je branil posoditi carovni sto tisoč rubljev brez moževe vednosti in dovoljenja.

Sedaj pa je bil vže poslednji čas, da bi si pridobila garde in podkupila njihove samogoltne poveljnike. Vse je bilo uničeno, če ne pride denar v najkrajšem času.

Govori se, da se je obrnila Katarina v svoji zadregi do francoskega poslanca, o kterem je vedela, da mu je dovoljen neomejen kredit pri najprvem bankirji v glavnem mestu.

Poslanec je slutil, čemu carovna potrebuje denar, bil pa je v največjih zadregah, prevdarjaje, ali bi izpolnil carovnine prošnje ali ne. Konečno

sklene. Napiše list, zapečati ga ter odda poverniku Katarininemu z dodatkom, ako carovna nekoliko teh vrstic v listu načrtanih lastnoročno podpiše ter njemu pošlje, bode jej takoj izročil zahtevani denar.

Carovna, odprši list bere:

„Ukazala sem oddavatelju teh vrstic, da bi Vam sporočil moj pozdrav ter Vas prosil, da bi mi brž ko brž poslali ono reč, ktero nemudoma potrebujem“.

Katarina hudo razžaljena, vrgla je list proč, pa poverniki so jej prigovarjali, naj bi oholost in ponos v nemar pustila ter sprejela ponudbo poslančeve, če tudi pod omenjenim pogojem.

Pa carovna ni slušala teh svetov, rekoč, da raji vse poskusi, nego da bi bila odvisna od francoskega poslanca.

Zapiski o življenji Katarininem, izdani konec minulega stoletja v Parizu, pripovedujejo, da je ta pogumna gospa vendar denarja nabrala, ter dodavajo, da se je pri njej oglasil bankir iz Gdanska, ki jej je dal sto tisoč zlatov. Denar je neki skupaj spravil grof Poniatowski, in prišel je ravno o pravem času. Katarina je izročila

bankirju dolžni list, ter ga opomnila, da bi za uro Petrograd zapustil. Grof Orlov, najnovejši in najpriljubnejši povernik carovnin, bil je poslan k francoskemu poslancu, da bi mu sporočil, da carovna njegove podpore več ne potrebuje, poslanec pa je potem Petrograd zapustil ter se odpravil na Dunaj, da ne bi bil priča dogodkov, kateri morajo zdaj zdaj bruhniti na dan.

Denarja je bilo dosti, del armade je bil ž njenimi častniki pridobljen carovni, in vsakdo je čakal znamenja — tu se nakrat pripelje car, ustavi se v palači svoje soproge, ter jo prijazno povabi, da bi ga spremila na sprehod.

Da ne bi nezaupnosti vzbudila, ni se mogla izogniti temu povabilu, šla je za carom z malim carevičem na roci — ne daleč pa je stal Štepan, njen strežaj, in pogled na-nj bilo mu je povelje, da ne bi pustil carske kočije iz oči.

Komaj je bila carovna v kočiji, šlo je v diru proč.

Za navadni sprehod zdela se jej je pot zelo dolga; peljali so se vedno dalje in nihče ni mislil na vrnitev.

Konečno je vprašala, kam se peljajo.

Car se je nasmejal in rekel: „Praznovali bomo slavnost sv. Petra v Petrovem Dvoru in vi boste po ruskem običaji domača gospa in gostiteljica. Spremim vas tjekaj sam, da bi vas ondi vpeljal, ter bi imeli dosti časa delati potrebne priprave in vse v red dejati, kedar z gosti pridem“.

To je bil ves pogovor. Peter ni več odgovoril, čeravno mu je soproga neprenehoma vprašanja stavila.

Ta dolgočasna pot je bila slednjič končana. Petrov Dvor, oni prijetni letograd, bil je danes prej podoben ječi nego carskemu gradu, kjer je bilo rajišče neposiljenih plesov in radovanek. Holštinski granadirji so obstopili vhod, in kamorkoli se je človek ozrl, lesketali so se bodaki. Nekoliko neznanih gospej, ki so bile izmed spremstva grofinje Voronzove, oglasilo se je k postrežbi; pa videlo se je, da so bile dane carovni bolj zarad pozvedovanja, nego v postrežbo.

Z največo vljudnostjo vpeljal je car svojo soprogo v letograd, da bi jej notranjo opravo razkazal, in opomnil jo je, naj bi si sama izbrala sobe, v katerih hoče prebivati.

Bistrost Katarinina prozrla je v trenutku soprogov namen in nevarnosti v katerih se je nahajala, ter si izvolila nekaj sob pri tleh, ki niso nikakoršne sumljivosti mogle vzbuditi.

Lokavo se posmehovaje, bil je car s to izvoljbo zadovoljen, poslovil se je prav prijazno, ter se odpeljal jako zadovoljen z vspehom svojega namena, — v isti kočiji v Oranijo, glavni sedež svoje razuzdanosti.

Kmalopotem je zapazila Katarina dva velikanska granadirja, ki sta pred njenimi okni z orožjem na straži stala, in kakor se je dozdevalo, jako skrbno na njo pazila.

Pa tudi ta bart je bila carovni sreča ugodna.

Ko je sobe pregledovala, zapazila je skrivne tapetove duri, skozi ktere se je prišlo v majhino čumnato, koje edino okno je odpiralo pogled na vzhodno stran grada; pod oknom je bil pretok združen z Nevo. Na drugi strani pretoka širil se je gozdič.

V tej čumnati se je nastanovila Katarina, da bi se mogla prosto svojim mislim vdati.

Zgedovina nam ni zapustila natančnih poročil o bivanji Katarininem v tem gradu, o njenih opravilih, kako se je ravnalo ž njo in konečno

o njenem oproščenju iz zajetja. Zapiski „*Vie de Catharine II*“ pravijo, da se je 9. malega srpana 1762. leta ob dveh po polnoči posrečilo Katarini ubežati iz zajetja. Drugi spis „Poslednji kralj Poljski“ to dogodbo obširneje popisuje. Pripoveduje, da je bil carovni udani strežaj Štepan, svoji veliteljki pri ubegu pripomočen. Ko je našel okno čumnate ter videl, da ob pretoku ni straže, približal se je v čolnu oknu in dal carovni znamenje o svoji nazočnosti, katero je ta po neki dami, dani jej v postrežbo, katero je z obljubami in velikimi darovi za svoje namere si vedela pridobiti, vže prej izvedela; carovna z malim carovičem je srečno prišla čez pretok, kjer je nekaj zvestih čakalo jo, ki so naloživši jo na nosila, urnih korakov odpravili se skoz gozd, dokler niso dospeli proti jutru k vozu, v katerega so Katarino posadili ter ž njo v največjem diru proti Petrogradu podili.

Med tem, ko se je to godilo, vršile so se — in o tem imamo temeljita poročila — v Petrogradu v krogu vernih ali zarotnikov carovninah priprave k njenemu osvobodanju.

Najprej so mislili na to — in na to se je tudi vse opiralo — kako bi se dala in

mogla pridobiti vojska. Stotnik Razemowski, grof Orlov in Bibikov pokazali so pri tem največo delavnost. Najprej se jim je posrečilo pridobiti popolnoma Ismailovsko gardo. Oborožili so jo, da bi bila gotova, kedar bi bilo treba; Orlov in Razemowski hitela sta z oddelkom kozakov v Petrov Dvor, da bi carovno siloma osvobodila. Nadškrcfu se je vse poročilo, in obljubil je tudi najizdatnejšo pomoč.

Nekoliko vrst od Petrograda srečal je Orlov carovno, pripeljavšo se, ki je ob sedmih zjutraj dospela v mesto ter se odpravila naravnost v kasarno Ismailovske garde, ki jej je bila popolnoma vdana.

Vriskaje so jo sprejeli. Vojaci prineso mizo, postavijo na-njo stol, pogrnejo vse s pregrinjalom ter posade na-nj Katarino.

S tega vzvišenega mesta začela je carovna s tresočim glasom in solzami v očeh govoriti:

„Vojaci! vam in vaši vernosti se zaupam. Car me je hotel dati z mojim sinom vred, vašim bodočim vladarjem, to noč usmrtiti. Ušla sem njegovi krutosti z begom, da bi k vam prihitela.

Oh varujte me, obvarujte svojega bodočega cara, ki si doslé ni svest svojega življenja!“*)

Umolkne.

Za trenotek je vladala smrtna tihota.

Nakrat pa, kot bi bil najbesnejši vihar pričel svoj vrišč, nastal je hrup in krik: „Naj pogine okrutnež! Živela carovna in naš carovič!“

Prinesli so sv. razpelo in pri zvenčanju orožja prisegli so vojaci carovni zvestobo.

Tej so sledili vojaci Simonovske in Preobaginske garde, po enakem govoru razdraženi zoper Petra. Vojaci so prisilili častnike, da so tudi ti prisegli zvestobo. Samo prapornik Išaplov in poročnik Puška sta prisego odrekla. Bodaki granadirjev so bili namerjeni na prsa nesrečnikov. Carovna pa ju je obvarovala ter naročila, da bi se ta čas zaprla v ječo.

Tudi vojaci garde topničarskega polka niso hoteli nasledovati izgleda svojih tovarišev.

Grof Orlov jih je skušal pregovoriti. Oni so se trdno protivili, rekoč, da to le takrat store, kedar jim njih poveljnik, general Villebois k temu privoli.

*) Njene lastne besede.

Orlov se takoj z nekoliko častniki k njemu odpravi.

„Carovna vam veli“ — ogovori ga, „da bi prišli neutegoma s svojim polkom v kasarno Preobaginske garde“.

„Je mar car mrtev, da mi carovna zapoveduje?“ praša general predrzno.

Orlov ponavlja glasno še enkrat carovnim ukaz, in njegovi tovariši položijo roke na svoje meče, da bi potrdili njegove besede.

Villebois obljubi, da uboga, prej pa hoče govoriti s carovno.

Katarino najde obdano z množino ljudstva in vojaštva, ki so iz vsega grla kričali ter jo za samovladarico vse Rusije oklicevali.

„Zakaj ne pridete na čelu svojega polka, da bi svojo carovno in caroviča, svojega bodočega gospoda, varovali preganjanja okrutnega Petra?“ praša ga z ljubeznjivim glasom, ki je bil vselej tako ginljiv ter je vsacega očaroval.

Villebois se je izgovarjal, skušaje carovno prepričati, na kako napačna pota je zašla, in kako nepravično ravna, podpiraje samo upor proti

lastnemu soprogu in od Boga postavljenemu vladarju.

Jezno mu seže v besedo: „Nisem vas dala poklicati, da bi me dolgočasili s svojim svetom, temveč da bi mi povedali, kaj ste sklenili?“

Osupnjen po teh krepkih nepričakovanih besedah, še bolj nemara z ozirom na nebrojne bodake, ki so mu na prvi migljeji grozili prebosti ga, odvrne padši na kolena in poljubovaje roko carovni: „Pripravljen sem slušati, Vaša Milost!“

„Sedaj vas zopet poznam, hrabri general!“
vsklikne Katarina laskavo. „A sedaj pripeljite svoj polk, da mi zvestobo priseže.“

To vse se je zgodilo v dveh urah. In v tem kratkem času stala je Katarina na čelu obilne vojske in neštivilne množice ljudi, ki so jej z vriskanjem sledili.

Carovna se je najprvo odpravila v cerkev. Spremljevana od svojih vernih in od dveh stotnij gard, stopala je počasi po ulicah, napolnjenih zvedavega ljudstva, proti cerkvi, kjer jo je sprejel nadškof Novgorodski v praznični obleki, peljal jo k velikemu oltarju, posadil jej cesarsko krono na glavo ter jo med zvonjenjem vseh zvonov in vriskanjem ljudstva kot samostalno

vladarico Ruske države z imenom „Katarina II.“ blagoslovil, razglasivši obrati caroviča Pavla Petroviča za njenega naslednika.

Slavni „Te Deum“ končal je ta spomina vredni obred.

Najvročejša želja Katarinina se je vresničila. Po končani službi božji odpravila se je v palačo umrle carovne Elizabete, in tu so prisegli najvišji uradi; med tem je ukazala vojakom svojih gard zasesti mestna vrata, ter ne pustiti nikogar z nikakoršnim izgovorom iz mesta niti v mesto, da bi ta veliki dogodjaj ostal tajen po okolici glavnega mesta.

Samo enemu meščanu, bivšemu vlasenkarju (barokarju), rojenemu Francozu, po imenu Bressan, ktereга je vezala hvaležnost do cara Petra, posrečilo se je, preriti se v selski obleki skozi straže ter hiteti k caru, ki se je ravno mudil v Oraniji.

Med tem se je posrečilo grofu Orlovu pridobiti Katarini polk ruske pehote, ki je bil ravno no poti v glavno mesto. Grof izvedevši to, sede na konja ter hiti v družbi samo enega častnika od konjištva polku naproti. Dobro uro za Petrogradom ga sreča, ko je ravno počival, porabivši

ta čas v pripravo in snaženje obleke in orožja, da bi v redu in dostojno mogel iti v mesto. Poveljnik njegov, polkovnik Alzopkjev, ni ničesar vedel o tem, kar se je zgodilo tačas v mestu. K temu se je dal Orlov privedi in jel mu je na kratko pripovedovati, izgovarjaje pa poslednje dogodjaje Petrogradske, popisoval je surovost in okrutnost carovo, ljubeznjivost in dobroto carovnico, in skončal je svoj govor z zagotavljanjem, da je vže carovna na čelu vojski, ki šteje dvajset tisoč mož.

Polkovnik je bil osupnjen in prestrašen.

Po kratkem premisleku odvrne, da jo mahne naravnost v Petrograd, in kedar se ondi prepriča o grofovih besedah, da si ne bode niti trenutka pomišljeval, oddati svoj polk carovni.

S tem odgovorom zadovoljen, hitel je Orlov zopet nazaj v mesto, da bi sporočil Katarini vspeh svoje ježe, ukazavši prej polkovniku, da bi brez vse pomude s polkom proti mestu se napotil.

Katarina, dobro končavša svojo nalogo, delala je sedaj potrebne priprave, da bi sprejela polk. Na čelu generalnega štaba, v naglici sestavljenega,

ozaljšana z velikim redom sv. Andreja, oblečena v uniformo garde, hitela je polku naproti.

Carovna je oblekla uniformo, ki jo je imela ravno pri rokah, ne gledé na to, ali je bila z vsemi znaki častnika preskrbljena.

To je opazil mlad častnik jezdine garde, ki je carovno spremljal.

Smelo stopi iz vrste, približa se carovni in odpenši svoj naramek, poda ga carovni, opomnivši jo, da na njeni uniformi manjka tega častniškega znaka.

S prijaznim nasmehljajem sprejme Katarina naramek in dá si ga po častniku pripeti.

Pri tej priliki pogledala je bliže gibčnega in krasnega častnika. —

Bil je to Potemkin, poznejši vladar njenega srca.

Car Peter ni imel o teh dogodjajih niti najmanjšega slutja. Zgodaj ravno tistega dné, ko je bila Katarina za samovladarico Rusije v Petrogradu razglašena, odpeljal se je Peter z grofinjo Voronzovo v Petrov Dvor, da bi bil družega dné navzoč pri slavnosti sv. Petra ter h krati obsodil svojo soprogo. Med potjo so se

nekoliko ustavili in vsa družba se je odpravila na lov, kjer se je do popoldne zabavala.

Po končanem lovu peljali so se veselo v radostni nadi na radovanek, za kateri so se delale v Petrovem Dvoru priprave, naravnost v omenjeni letograd, kar je carov generalni pobočnik Chudovič, kterega je bil car naprej poslal, da bi njegov prihod naznanil, iz Petrovega Dvora caru naproti pridirjal, ter mu sporočil, da je carovna to noč iz letograda ubežala ter caroviča sábo vzela.

Petra je to sporočilo jako osupnilo. Ni hotel verjeti in zmajeval je z glavo; Chudovič je moral svojo vest nekolikokrat ponavljati. —

Konečno se je odločil, in dal povelje, naj vozijo dalje. Z neizmerno razsrdenim obrazom zlezal je iz kočije v Petrovem Dvoru, dal zaušnico stotniku, kteremu je bila izročena straža pri carovni, in ki mu je sedaj naznanil njen beg, ukazal ga vreči v ječo ter hitel v sobe carovnine.

Tu je sam vse preiskal, pa ničesar ni našel. Osebe, ki so bile dane carovni v postrežbo, je sam izpraševal; vse so enoglasno trdile, da ne mcrejo ničesar razjasniti; rano ni bilo carovne

več ni caroviča; žena, ki mu je bila dana za varuhinjo, bila je zvezana, ter imela usta zamašena. Ta žena je pravila, da sta jo po polnoči dva moža napadla, ki sta jo zvezala, jej usta zamašila, da ne bi mogla kričati, potem pa caroviča iz postelje vzela ter izginila.

Car je bil v obupu.

V svoji jezi je zaklical: „Vedel sem, da je ta žena vsega zmožna. V mojo pogubo se je osvobodila“.

Zastonj so si prizadevali pozvedeti — vsaj stran — kam bi bila zbežala; nihče pa ni slutil, da zapoveduje v tem trenutku v Petrogradu dvajset tisoč možem izborne, bojaželjne vojske.

Med tem se je približal večer.

Tu pride selak, prašen in poten, ter zahteva govoriti s carom, kateremu mora naznaniti važne reči.

Peter ga je sprejel ter spoznal Bressana, ki mu je vse povedoval, kar se je bilo v Petrogradu zgodilo.

Car se je pri tem poročilu jeze tresel, zdaj je obledel, zdaj ga je oblila rdečica. V prvem trenutji ni vedel, kaj hoče početi v tem kritičnem stanu.

Tu stopi kancelar Voronzov v sobo.

Slišati vse to, reče, da še ni nobene nevarnosti, ako se hitro, resno in odločno ravna.

„Pojdi tedaj takoj v Petrograd, in opomni Katarino, naj se povrne k svoji dolžnosti“.

Kancelar sluša ukaz.

Z vso mogočo zgovornostjo skušal je carovni dokazati, da je nepravilno ravnala.

Ko je svoj govor skončal, nasmijala se je Katarina prijazno, in kazaje na svoje dvornike, ki so z maščevanja sršečim pogledom stali okoli nje, odgovori mu:

„Pogledite, gospod kancelar, krog sebe; nikakor jaz, temveč volja národa vzela je caru krono, in moja lastna, kakor tudi nevarnost mojega sina, me je k takovemu dejanju primorala“.

„Tedaj naj me blagovoli Vaša Milost tukaj obdržati“, zakliče kancelar, dobro poznavši jezo in zlost cara, svojega gospoda.

„Tudi brez vaše prošnje bi se to zgodilo“, odvrne carovna; „kajti z vašo in vaših sorodnikov pomočjo se je zgodilo, kar se ne da več premeniti“.

Zastonj je pričakoval car kanclerja s poročili iz Petrograda.

Obdan z bedujočim ženstvom in nesposobnimi dvorniki, sprehajal se je brez svéta in utébe po drevoredu na vrtu, zdaj s temi, zdaj z onimi mislimi se ukvarjaje. Konečno ukaže svojim holštinskim granadirjem, naj brez pomude iz Oranije na Petrov Dvor prihité; vedel pa ni, čemu mu bode ta peščica vojakov.

V tem trenutku obupa prišel je k caru stari poljni maršalek Minnich.

Še le pred kratkim časom se je vrnil iz Sibiriije, kamor ga je bila carovna Elizabeta poslala v pregnanstvo; takoj po njegovi vrnitvi dal ga je Peter k sebi pozvati, da bi mu povrnil krivico in trpljenje, katero mu je ljudska hudobija nakopala, ponudivši mu poveljstvo nad vso rusko vojsko.

„Sem vže prestar, da bi Vaši Milosti mogel izdatno služiti“, odgovoril je častitljivi starček. „Dovolite, da poslednje dni svojega življenja po tolikih nadlogah smem prebiti v naročji svoje družine“.

„Da, to se zgodi, moj dragi učitelj in prijatelj“, odvrne Peter ganjen. „Ali s svojim svetom mi moraš priti na pomoč, kedarkoli ga

bodem potreboval, in zato moraš biti blizo mene“.

Podaril mu je krasno palačo v Oraniji ter mu določil doslužnino, primerno njegovemu stanu in dostojnosti.

Komaj je Minnich izvedel, kaj se je zgodilo, oblekel je uniformo maršalka, postavil se na čelo holštinskih granadirjev, ter hitel ž njimi naravnost v Petrov Dvor.

„Gospod!“ ogovori Minnich cara, „stari vojak je poiskal še enkrat svoj meč, da bi poskusil njegovo ostrino na bučah upornikov. Danes pride vojska in jutri jo pomaknemo v Petrograd. Garde so le zvojene; ko zagledajo Vašo Milost, odložé orožje ter nam pomorejo k zmagi nad našimi neprijatelji“.

Car je bil s tem načrtom zadovoljen. Dal je vse pripraviti za odhod in hotel se je sam postaviti na čelo svoji, ne ravno preštevilni vojski.

Ali — edina noč je zadostovala — in njegovo krasno započetje, ki bi mu bilo gotovo k kroni zopet pripomoglo, bilo je uničeno po prigovarjanji žensk in dvornikov. K temu je došla družega dne rano vest, da je carovna z dvajset tisoč možmi na poti.

Ženstvo je javkalo ter se pripravljalo na pot v Oranijo, car je bil podoben trsju, ki ga veter maje, in ni se mogel odločiti za nobeno stvar.

Tu stopi še enkrat stari Minnich pred cara.

„Niti trenotek se ne sme izgubiti“, pravi resno; „plevel se mora popletiti, preden se vko-
reni. Sedaj se moramo vdariti, ali pa nikoli. Pozneje bo zmaga dvomljiva“.

Car zmajeva z glavo ter naznani svoj namen, da pojde v Oranijo.

„Za Boga! tega ne učinite, Milost!“ zakliče Minnich; „ako se nočete bojevati tukaj zoper upornike, ne čakajte jih v Oraniji. Še stoji Krona pod vašim poveljstvom. Tam dobomo obilno posadko in znamenito brodovje. Od tam se vam posreči pokoriti nezvesti Petrograd“.

Ta svet je sprejel konečno po dolgem prevdarjanji omahljivi Peter.

Proti volji Minnichovi je podelil generalu Lièvre-u poveljstvo v trdnjavi Kroni ter ukazal, naj bi pripravili dve ladiji, na katerih se je hotel odpeljati car s syojim dvorom.

Pa Minnichov modri svet prišel je vže prepozno. Caru ni bila sreča mila.

General Liévre je bil tiho in čmrno sprejet. Iskra upora je bila vže vržena med posadko in prijela se je tudi brodovja.

Admiral Galicin, sozarotnik, prišel je v Krono kakor hitro je izvedel o prihodu Liévre-ovem. General ga je prijazno sprejel, zagotovil ga, da pride car v kratkem času v Krono, in konečno mu povedal o upor, ki se je vnel v Petrogradu.

Galicin se je vedel, kot bi bil neizmerno osupnjen; čeravno je imel carovnin ukazi vendar je zatrjeval generalu, da pride ravno iz svojega letograda, da pa mu vleva dolžnost, nemudoma se odpraviti k svojemu brodovju, da zabrani vsakoršne nezgode.

Liévre je pohvalil admiralu radi njegovega namena, in po jako iskrenem slovesu, pri katerem mu je prevarjeni general obljubil, da sporoči caru admiralovo vdanost in gorečnost, sta se ločila.

Galicin je brž, brž sklical pomorske vojake, naznanil jim odstavljenje cara, razdelil med nje denar in vódko ter jih pregovoril, da bi zajeli novega poveljnika trdnjave. Mornarji, s tem podkupljeni, hodili so po ulicah kričé: „Živela ca-

rovna!“ mnogo vojakov posadke po častnikih podučeni se jim je pridružilo, in neprevidni general, ki bi bil moral dati izdajavskega Galicina zapreti, bil je sedaj sam zajet in zaprt. Admiral pa se je polastil trdnjave v imenu carovne.

Nekoliko ur potem so se prikazale carove ladije. Pa Galicin je vže prej preskrbel, da ne bi mogle priti ladije k trdnjavi.

Posadka je bila v orožji, topničarji so stali z netilniki pri nabitih topovih.

Kakor hitro se je prva ladija na streljaj približala, zaklicala je na-njo straža.

„Car!“ glasil se je odgovor.

„Ni več cara!“ odgovori straža.

Peter stopi na palubo, spusti s sebe plašč, da bi mogel pokazati straži svoje rede in znake, ter zakliče: „Vojak, ne poznaš svojega cara?“

„Ne poznam!“ zavpije vojak in za njim so ponavljali vsi na bastijah stoječi vojaci: „Ne poznamo cara, živel carovna Katarina!“

Na to pristopi častnik ter pove v imenu poveljnika, da bo ladija, ako takoj ne odjadra, brez vsega usmiljenja uničena; prestrašeni car se je hotel umakniti, pa pobočnik Chudovič ga

zadrži in peljaje ga k ogradi ladije, pravi: „Sire, za Boga vas prosim, idite za menoj, voda je plitva, z golim mečem prebrodiva do brega. Nobeden Rus se ne predrzne, da bi ustrelil po sveti osebi svojega cara“.

Minnich je pritrdil, izdrl meč in klicaje: „Vojaci poznajo svojega starega poveljnika, oni ne bodo streljali po možu, ki jih je tolikokrat peljal k zmagi“, hotel je prvi skočiti v vodo. Car pa nesreče potrt ni privolil. Jokaje gre v kajito. Na njegovo povelje izdrli so in kotve ladije so odplavale.

Prekrasna noč je nasledovala tako viharnemu večeru. Car, Minnich in Chudovič gledali so žalostno in molčé zvezdnato nebo.

Tu pristopi krmar ter praša, kam naj ladije obrne.

Car ne odgoyorivši, dá mu znamenje, naj odstopi.

„Maršalek“ — zakliče konečno po dolgem zamišljenji — „čutim, da sem tvoj sovét, ki je bil vedno meni v pospeh, prepozno ubogal. Govori sedaj, prijatelj, ki si čestokrat tolikere nevarnosti premagal, govori, kaj naj storim“.

„Samo eno sredstvo še znam, Milost“, odvrne Minnih. „Hitimo najprej v Reval, kjer je oddelek vaše vojske. Poveljstvo se izroči vernemu možu. S to vojsko jo vdarimo v Pomorje, kjer je tudi oddelek naše armade. Postavite se, Milost, njej na čelo, sklenite z vsemi državami mir, prosite pomoči Prusko in Švedsko, ki vam pri teh okoliščinah gotovo ne bode odrečena, in zastavim svojo sivo glavo, da smo v šestih ali osmih tednih kot zmagovalci v Petrogradu.“

Car pritrdi, ali čuté se utrujenega, odpravi se v svojo kajito, kjer razodene grofinji Voronzovi, ki ga je povsod spremljevala, vojni načrt maršalkov — in drugzega dne rano je ukazal, da bi ladije odplavale v Oranijo.

Minnih in Chudovič sta bila s to nestanovitnostjo Petrovo globoko v duši razžaljena.

„Vaša milost išče lastne pogube“, dejal je Chudovič; „Katarina se ne dá preprosi.“

Nepomenljiv smeh bil je odgovor in opoldne dospele so ladije v Oranijo.

S solzami v očeh in z vdanostjo, ki je pri vseh največje začudenje vzbudila, sprejeli so cara njegovi verni Holštinci, ki so se takoj po njegovem odhodu iz Petrovega Dvora vrnili v Oranijo.

Ti stari mustačasti granadirji objemali so njegova kolena, poljubovali mu roke ter ga prosili za Boga, da bi jih peljal nad upornike, prisegaje, da so pripravljeni žrtovati življenje v brambo njegove osebe.

Minnich je hotel porabiti ta ganljiv prizor.

„Naj bode zmaga ali smrt na čelu teh vernih!“ zaklical je. „Peljite jih, Milost, proti upornikom! Jaz popeljem prednjo stražo, in le čez moje truplo dospe sovražnik k vam“.

„Nočem biti vzrok prelivanja krvi“, odvrne lehkomiselni car, in niti prigovori Minnichovi niti prestovoljno žrtovanje Holštincev ga niso mogli pripraviti, da bi kaj odločnega sklenil.

Med tem se je pomikala Katarina s deset tisoč možmi pehote in dva tisoč kozaki proti Petrovemu Dvoru.

Jako pozorno, prilastovaje caru več poguma, nego ga je v resnici imel, stopala je dalje, in pri majhini vasi Krasnoe-Karpaku se je ustavila ter poslala Orlova s Kozaki, da bi ogledal carov položaj.

Pazno se je Orlov bližal, pa našel je le nekoliko seljakov, oboroženih z okleški, katerim je bila izročena straža letograda.

Kozaci so jih prisilili k vpitju: „Živela carovna!“ in nastanovili so se v Petrovem Dvoru.

Na to se je odpravila Katarina na pot ter se ustavila drugič pri samostanu sv. Jurija, kjer jej je bil izročen carov lastnoročni list, v katerem se je car izgovarjal, da mu je žal svojega nekdanjega obnašanja proti njej, in konečno se jej je ponudil kot sovladar.

S zaničevanjem vrgla je Katarina list stran, ukazala posla zapreti ter se odpravila na pot.

Med tem je car še vedno omahoval v svoji nestanovitnosti. Zdaj je dal nasedlati konja ter hotel pobegniti na polsko mejo. Zdaj ga je zopet dal razsedlati ter razrušiti nasipe, ki so jih bili v naglici nasuli, izgovarjaje se, da hoče pokazati svoj miroljubni namen, da ne misli na odpor; zdaj je zopet sedel in jel pisati tarnajoči in tugepolni list, v katerem je svojo soprogo milosti prosil ter jo nagovarjal, da bi ga pustila v Holštin z letno pénzijo.

S tem listom je poslal grofa Ismailova k Katarini. Katarina je z onim zaničevanjem zavrgla pismo kot prvo; poslala pa je ta bart posla nazaj s poveljem, da bi car takoj razpustil vso vojsko, in da bi se brez ovire podvrgel.

Ismailov je hitel k caru, ki ni vedel, kaj hoče početi. Dolgo se je mudil z odgovorom.

Grof si je prizadeval na vso moč pregovoriti ga, da bi sprejel Katarinino ponudbo, in ko car še ni nič odgovoril, začel je ta nezvesti služabnik svojega gospoda pripovedovati, da vé iz gotovih virov, da se dá po brezpogojni vdaji cara spor med njim in soprogo k popolni zadovoljnosti obeh poravnati, sicer pa se je bati, da ne bi prišlo po dolgem kljubovanju carovo življenje v nevarnost.

To je pomagalo; Peter je ubogal grofov svet.

Brez vse gotovosti za svojo osebo in svoje verne, brez vsega pogoja, nemaraje za ostre opomine maršalka, sedel je v kočijo ter peljal se sê svojo ljubimko in Chudovičem, ki ni hotel svojega gospoda zapustiti, naravnost v Petrov Dvor, v roke svojim neprijatlom, domišljevaje si ta ubogi, strahu in plašljivosti omehkuženi vladar, da gane s prostovoljno udajo srce Katarinino.

Ali ta je dihtela le po maščevanji. Komaj je zaslišala, da se car bliža, izposlala je kozake, in ti, obdavši kočijo, spremili so jo v Petrov Dvor, ki je bil napolnjen z vojaki gard.

Tu se ustavi kočija.

Grofinja Voronzova je stopila prva iz nje. Komaj pa se je njena noga dotaknila tál, zgrabili so jo vojaci ter jo odpeljali v temno ječo. Taka se je tudi zgodila s Chudovičem, ki se je sicer hladnokrvno z mečem v roci surovim beričem v bran postavil, pa kmalo je bil premagan.

Cara so odpeljali v eno izmed najslabših sob. Tukaj so mu siloma pobrali vse znake carske dostojnosti ter ga slekli do srajce.

Tako so ga pustili dve uri.

Med tem časom je prišel grof Panin. Ukazal je, naj dadó caru obleko nazaj, ter ga zagotavljal, da ostane le kratek čas zaprt, potem pa se lahko odpravi po svoji želji v Holštín, ako podpiše list, kterega mu je grof podal.

Z grozo, gnjusom in preklinjevanjem svoje omahljivosti in zaupanja v Katarinino velikodušnost čital je list, v kterem je med drugim stalo :

. „V kratki dôbi svojega vladanja sem sprevidel, da se moje moči s to težo ne morejo boriti. Država bi bila po zanemarjenosti, ktere je bila kriva moja slabost, v nič prišla — in mene bi bila doletela večna sramota pred sve-

tom. — S tem proglasujem tedaj slovesno, brez posiljenja, pred rusko državo in pred vsem svetom, da se odpovem ruskemu tronu, in da se ne bom nikoli z nikakoršnim vzrokom mešal v vladne zadeve te države. Nikdar več se ne povrnem na Rusko niti sam niti s pomočjo, naj mi jo ponudi kdorkoli hoče. To prisegam slovesno pred živim Bogom in pred vsem svetom, in lastno-ročno podpišem to odstopno listino“.

Jeze ves prevzet vrgel je Peter ta sramotivni spis grofu v obraz.

„Reci Katarini, da raji umrjem, nego bi podpisal, in da grozovitejši z mano ravna, nego hiena“.

Panin odide.

Uro pozneje je bil nesrečni car obdan z obilnim oboroženim spremstvom ter odgnan v Robšo, carski grad, dvajset verst od Petrograda oddaljen.

Še bi se bil lahko otel.

Častnik, ki je vodil spremstvo, obnašal se je proti njemu jako spoštljivo in pozorno.

Ko je car tožil, da mu slabo prihaja, velel je pri krčmi postati, poročil Kozakom, da bi

konje razsedlali, in še straže ni postavil k izbi, v kateri je počival car.

Kacih trideset korakov za krčmo se je širil gozd. Krčmar se je zgrudil caru k nogam ter ga prosil, naj bi mu zaupal, da skliče seljake, dosle njegove verne podložne, ki poskusijo s kosami in vilami oboroženi, na prvi njegov migljej osvoboditi cara, ter ga tudi gotovo osvobodé.

Nagel sklep, in Peter bi bil otet, kajti Petrograd je bil skoraj brez vse vojske, in v glavnem mestu je imel car še mnogo prijateljev, ki so čakali naglega in pogumnega ravnanja, in Petrograd bi bil zopet v carovih rokah.

Pa osoda je drugače sklenila. Car se ni dal pregovoriti in šel je prostovoljno v ječo.

Velikansko delo se je posrečilo. Katarina je bila carovna, njen nasprotnik je bil kot jetnik v njenih rokah.

V triumfu, moški oblečena, vrnila se je v glavno mesto na čelu gardinega polka, ki je bil, kot bi se vračal iz boja ter bi bil pridobil veliko zmago, ozalšan z jelovimi vejicami. Ljudstvo je padalo pred Katarino na kolena, razni uradi in duhovstvo bili so pri vходу njene palače zbrani, da bi jej svoja voščila javno izrekli.

Bliskom je skočila s konja, ter prednje in največjavniše osebe poljubila na levo lice, kar je bilo znamenje največjega spoštovanja, katero se je takrat na Ruskem osebam visocega stanu skazovalo.

Sedaj je začela Katarina razdavati darove svojim vernim. Panin je postal prvi minister. Orlov general, stotnik Razemowski je dobil red Aleksandra Něvskega, kneginja Daszkova red sv. Ane v brilantih. Tudi privrženci carovi so bili pomiloščeni; samo Chudovič je izgubil svoje rede in častništvo ter bil pregnan v Sibirijo. Grofinja Voronzova jo bila obsojena k smrti gladú, na velike priprosebe dvornikov pa je bila poslana v Tobolsk.

Prvi ogenj je minul. Ljudstvo in vojska ste se predramili iz omamljivega navdušenja. Vse je godrnjalo, mornarji so očitali gardam nezvestobo in izdajstvo, da so za denar in žganje prodale cara; te pa so one ravno s tem dražile.

Nastali so prepiri in tepeži, in iz njih prelivanje krvi.

Tudi iz Moskve so prišle neprijetne novice.

Carski namestnik je sklical tamošnje polke in ljudstvo, prečital jim ukaze, vsled katerih je

Katarina zasedla tron, ter končal z besedami:
„Živela Katarina!“

Pa nihče se ni vdeležil tega slavoklica, vse je ostalo v žalostnem, temnem molčanju.

Tiho so se vrnilo vojaki v kasarne, ljudstvo v svoja stanovanjšča.

Zarotnike je to jako osupnilo. Bilo je ustanovljeno, da se mora vsekako odstraniti mož, ki še uživa ljubezen pri ljudstvu in vojski.

V Robši, kjer je bil car zaprt in kjer je bila majhina posadka, zdel se je car še nevaren, in zato so ga odpeljali po noči v Chopro, na posestvo stotnika Razemowskega, kjer so ga kozaci stražili.

Šest dni je bival car v tej samoti, ne vidé razun svojega strežaja nikogar, nego poveljnika kneza Baratinskega, še mladega moža, ki pa je bil carovni popolnoma vdan.

Sedmi dan ob enajstih zjutraj dal se je oglasiti general Orlov sè svojim pobočnikom Jelpovem, da bi, kakor je rekel, caru radostno vest sporočil.

Car ga je sprejel.

Po skazani časti vzel je Orlov listino, katero mu je bil prej Panin predložil v podpis, ter

prosil Petra, da bi jo podpisal. Pa komaj jo je car zagledal, raztrgal jo je na kose ter jo vrgel generalu pod noge.

„Zelo žal mi je tedaj, da mi ni ugodna sreča“, — pravi Orlov — „spremiti Vašo Milost do Revala, kjer vas čaka carska ladija in vaših daljnih povelj. Blagovolite pak pomisliti, da njihovo Milost, našo najmilostivišo carovno vaš odpor nemilo užali, in predrznem se, dati Vaši Milosti eno uro premisleka“.

„Ni treba časa k preišljevanju“, odvrne jezno car. „Katarina se bo še radi tega pokorila, da z menoj, svojim gospodom in soprogom tako nečloveško ravna“.

„Tedaj rečite dovoliti, Milost“, pravi hinavsko Orlov, „da bi prej, nego otidem, smel prositi, da bi mi bilo dovoljeno z Vašo Milostjo obedovati, ker me je carovna, trdno prepričana, da Vaša Milost njeno prošnjo izpolni, preskrbela s slaščicami, dobro vedoč, da ne morete tukaj v tej samoti nič dobrega za prigrizlejši dobiti“.

Ubogi car pogrešaje vže davno dobrih jedi in steklenico dobrega vina, katero je neizrečeno ljubil, sprejel je ponudbo. Po kratkem sprehodu, na katerem je Orlov mnogo novega pripovedoval,

sedli so k mizi; k obedu je bil tudi povabljen generalov pobočnik in knez Baratinski.

Po ruskem običaji se je pilo pred jedjo mnogo likera, car je pil neprenehoma, in Orlov ni prejenjal v svojem zanimivem pripovedovanji, ktero je bilo caru všeč.

Brez vse nezaupnosti, nadja je se kmalo sprave in rešitve iz ječe, bil je car najboljše volje, kateri so zraven sedeči pritrjevali.

Nesrečni car ni slutil, da je s poslednjo steklenico vina, ktero je izpraznil na zdravje skorajšnjega miru in sprave, izpil tudi primešanega strupa, ki je začel kmalo svoj učinek kazati.

„Ti si me ostrupil, malopridnež!“ zarjove Peter; „tu imaš plačilo za svojo nesramnost!“ in treščil je va-nj steklenico, ki je ravno napolnjena pred njim stala.

„Mleko! mleko! za Boga, mleko!“ klical je beže k durim.

Zvesti strežaj prihiti.

Car se mu zgrudi v naročje, ter kliče, obilne solze pretakaje. „Ni jim bilo to dosti, da so me pripravili ob krono, sedaj mi hočejo tudi življenje vzeti!“

Steklenica je le nekoliko zadela Orlovo glavo. Pogumno in naglo poskoči, iztrga cara strežaju iz naročja, kterega pak knez pahne iz sobe, na to vrže pobočnik Jeplov vladarju prtič okoli vratu ter ga jame daviti.

Strah pred smrtjo dodal je Petru nadnaravne moči; treščil je Jeplova ob tla ter bežal zopet k durim. Pa Orlov in knez Baratinski sta ga zadržala, krepko ga objemši. Jeplov je potem naredil iz prtiča novo zadržuljo, in kmalo potem je ležal tu nesrečni car, premagan po strupu in lokavem umorstvu, kot mrlič.

Ruski car je poginil v rokah knezovskih in vitežkih malopridnežev.

Njegovi verni Holštinci so mu kmalo sledili Katarina jim je dala orožje pobrati ter ukazala, da bi bili v Kroni na ladije odpravljani. Ali barbarski Galicin dal jim je trohnelo ladijo, ki se je takoj potopila, ko je komaj iz pristaje prišla. Le nekteri so se rešili s plavanjem na bližne morske skale; tam pa so poginili; nečloveški Galicin jih je pustil ondi brez vse pomoči.

Vojniška republika Zaporožkih kozakov.

(Češki spisal J. Perwolf, poslovenil Andrejčekov Jože.)

Kde jste vy pánové kozáci janáci ?

Kosti jsou v mohyle a šavlenky v blátcí!

(Nadgrobná pesen puškarju.)

V južnem delu evropske Rusije, na ravnih krajinah po obeh straneh Dněpra in njegovih pritokov se razširjajočih, stanuje narod maloruski po številu kacic 10 milijonov duš. Ta narod nam je ne le po svojem krasnem, harmoničnem jeziku in običajih, temveč tudi po tragičneji osodi tako blizo, da zasluži našo posebno pozornost in sočutje. Govorimo li o davni mali Rusiji (to je o krajih, kjer so prebivali Malorusi), moramo narediti velik razloček med temi in severnimi Velikorusi, ko jih veliko število obstoji iz poslovanjenih Čudov in Tatarov. V mali Rusiji je bila za davnih časov „mati ruskih mest“ — Kijev, južno središče celega naroda ruskega, ki

na vzhodu ni presezal gornega Dona in Moskve; v mali Rusiji je bil položen prvi temelj kristjanstva in literature slovenske. Ruska plemena dalje proti severu bivajoča, kojih središče je bil staroslavni Novgorod, bila so le rastlike glavnega plemena poddneperskega, imajoča s temi skoraj enaki jezik. Današni Belorusi in Rusi Novogradski so bili po jeziku bliže in so še sedaj svojim južnim bratom, nego vzhodnim. Po napadu Mongolcev v trinajstem stoletji je prišla Rusija v žalostno stanje, čigar nesrečne nasledke deloma še danes bolešno čuti. Ž njim so bili zadušeni krasni početki domače izobrazenosti, ž njim je bila položena na stoletja med zapadno in vzhodno Evropo zgraja, ki deloma še dandanašni traja, on je bil vzrok, da se Rusi še nikakor ne morejo meriti sè zapadom, za katerim še sedaj v mnogih rečeh zastajajo; kar pa je najhuje, ž njim je bil položen temelj gnjusnemu despotizmu in robstvu, reči tako odpornej slovanstvu. Jedro pomongolenja, despotične Rusije, bile so krajne prej čudske — Moskva, ki je pogoltnila v toku nekoliko stoletij vse južne in zapadne ruske krajine. — A gledí! v enih žalostnih časih despotizma pokazal se je zopet bujno ravno v prejšini pred-

mongolski Rusiji živel národní, demokratični. Mislim namreč tu na severu, republikí Novgorodsko in Pskovsko, na jugu republiko Koraško. Povsod so vladali knezi odvisni ne le od moskovskega, ampak tudi od litevskega velicega kneza — samo občani Novgorodski so vladali sami svoje razširjeno, tjakaj za Ural se potezajočo, republiko, katera je tudi Vjatski dala začetek, ki je pod svojim presidentom — posadnikom, ošabno klicala: „Kto protiv Boga i velikago Novagoroda?!“ — Šestnajsto stoletje je storilo konec tudi poslednjemu temu ostanku slovanske svobode na severu; Pskov in Novgorod morala sta se vdati zmagovalnemu meču moskovskega cara Ivana, katerega sami Rusi zovejo okrutnega. V tem stoletju pa se nam pokaže na jugu okolo vodopadov (porogov) Dněprovih druga republika, če tudi vojniška — Kozakov Zaporožkih.

Prej sem pravil, da je osoda národa Maloruskega (tu ne mislim samo Zaporožcev, temveč tudi ljud in Kozake Ukrajinske) nekoliko podobna českej za časov husitskih vojsk. Proti koncu šestnajstega stoletja začno se strašni boji med Poljaki in Malorusi, ki so se priznavali k pravoslavni veri ter bili siljeni h katoličanstvu; pa

ti boji niso samo naboženski, temveč tudi národni proti Ljachom (Poljakom), „katere je hudič po enem kopitu ustvaril“ (prislovica maloruska), a končajo se z občnim podjarmljenjem Malorusov; preganjanje in glasovite dragonade Jezuitov so se godile sočasno v Čedah in mali Rusiji, ktere niti strašna ustaja celega národa pod Bogdanom Chmelnickim (1648 — 1657) ni mogla oteti žalostne osode. Mala Rusija raztrgana od Ljachov in Moskalov je okusila enako osodo z ostalimi krajinami moskovskega carstva.

Najdalje se je ustavljala svojim sosedom — aristokratičnej republiki poljskej, samosilnikom ruskim in sultanom turškim — demokratična republika Zaporožcev (enako kakej izgubljeni trumi husitski na vzhodu), katero je sicer pozneje vzdrževala vzajemna sumljivost onih treh držav do leta 1775., ko je bila tudi ta republika konečno spojena z mogočno Rusijo.

I.

Domovina slavne Zaporožke vojniške republike obsegala je za njenih najcvetejših dôb (1600—1770) sedanje ruske gubernije Jekaterinoslavsko in Chersonsko (mimo treh okrožij

med Dněštrom in Bugom). Obečno moremo zaznamovati njen obvod na severu z rekami Orlom, Tjasminom in Viso (ki so jo delile od ruske in poljske Ukrajine), na zapadu z gornim Bugom in pobužkimi stepanci, (ki so jo ločile od trum nogajskih Tatarov: budžačkih in jedisanskib), na jugu z Dněprom in Konjskimi vodami, (ki so jo ločile od trum jedičkulskih in dzambulujskih), na vzhodu se je raztezala za reko Kalmius do Donskih Kozakov, prostiraje se nekdam celo do azovskega morja. Te obširne krajine, imenovane „divje polje“, bile so razdeljene v pet, pozneje osem okrožij — poslank: Orelsko, Protovčansko, Samarsko, Kalminško, na levem bregu Dněpra, Bogogardovsko, Kodaško, Inhulsko in Prognojinsko na desnem bregu.

Zaporožje je bilo sestavljeno iz vojakov (ne-oženjenih zaporožkih ali nizovih) v razloček od ukrajinskih, in iz naseljenih oženjenih Kozakov. Njih sedišče in središče je bilo Sič (seča), z okopi in koli utrjeno mesto, postavljeno na kakem ostrovu Dněprovem, navadno ne daleč od ustja reke Kouke; Sič se je imenovala tudi Koš (morda zato, ker je bila obgrajena s koli ter bila podobna košu). S predmestja (kramarskega bazara) prišlo se je

skozi brano (vrata), ki je bila zavarovana z bastjo in topovi, na ryuk — trg, kjer je bilo osem in trideset lesenih koč — kuženov, stoječih v krogu okoli nasipa, palanka (stanovanje) kozaških načelnikov, kancelija in vojniška kasa, hram matere božje (Pokrov), šola, stanovanje duhovstva in druge. Kurženi so imeli svoja lastna imena bodi si od ukrajinskih mest (Baturgeski, Humaúski) ali pa od kozaških načelnikov (Brzuchowiecki). Od leta 1735. bila je tukaj tudi majhna trdnjava z rusko posadko, „novosičskim retranchementom“.

Zaporožka vojska je bila sestavljena iz starašin in tovarištva, bivajočega po kurženih, stanovališčih neoženjenih tovarišev, ki so bili prvi gospodovali v deželi; razdelili so se mej nje vsako leto travniki, polja itd.; naseljeni, oženjeni kozaci so bili podložni tovarištvu.

Vojniški starešine bili so voljeni na čas (navadno na eno leto; ako so bili priljubljeni, mogli so biti zopet izvoljeni) od tovarišev na občnem vojniškem posvetovanju; obstajali so iz atamana košovega, vojniškega sodnika, pisarja, asaula in iz nekaterih zaslužnih Kozakov, ki so včasih te urade nadomestovali. — Ataman košovi bil je glavni civilni in vojniški načelnik celega Zapo-

rožja, imajoč tudi kot sodnik vrhovno oblast, ki pa je bila obmejena z občnim vojniškim posvetovanjem in shodom starašin, katerim je moral prej vsak namen razodeti! „A ščo bratčyky budem teper robyty?“ bil je navadni izraz v začetku vsacega zborovanja. Sodnik je bil president vojniške sodnije a pri nenazočnosti atamana njegov namestnik in zakladnik. Pisar je bil minister vnanjih zadev in sekretar vse vojske, spisoval je vse listine in pogodbe, ki so se tikale vojske. On edini izmej vsega starašinstva je moral biti literarno izobražen človek, kajti drugi včasih še pisati niso umeli. Asaul je bil generalni adjutant atamanov ter minister policije in prava. V boju sta bila on in obozni (načelnik topničarstva) glavna pomočnika atamanova, ki sta delila kozakom plačilo in potrebno hrano. Njegovi pomočniki so bili podasauli, polkovi starašine in dovbyš (bobnar).

Vojniški starašine, ki so sploh le ob času vojske uživali večo važnost, imeli so svoje znake, katere so jim dajali v čast najprvo poljski kralji, potem pak ruski cari. Atamanov znak je bila bulavna — votla srebrna palica na vrhu pozlačena ter okrašena z drazimi kameni; sodnikov

znak: pečat in trst (palčica), asanlov tudi trst, pisarjev črnilnik in pero. Te znake so nosili pri slavnostih, pri katerih so se pokazale tudi ostale vojniške dragocenosti, prapor napravljen od leta 1576.—1654. z belim polskim orlom v rožnobojnem polju, ki pa je bil zamenjen z dvo-glavnim orlom ruskim, bunczuk — žrd z zlatim oblom na vrhu, krog katere je bil pripet praporček in konjski rep, pernacz — majhna bulava s šestimi peresi; te dragocenosti so nosili starašine: choružij (praporšček), bunczuczny in pernacznij. Razun tega je imela vojska še druge znake, srebrne litavre (tympane), značke — manjše prapore, a male železne pernacze. Poslednja dva sta bila znaka polkovnikov izposlanih (pohodnih) kakor tudi palankovih. Vsakemu polkovniku sta bila v pomoč polkovi asaul in pisar; značek polkovnikov je nosil pred njimi polkov praporšček. Načelnik kurena je bil ataman kureni neobmejen vladar v svojem kurenu. To čast so mogli doseči le čislani kozaci, a samo izmed njih izvoljeni vojniški starešine. Ataman kureni ni hodil v boj, imajoč za to zastopnika „nakaznega atamana kurenovega“. Njegov znak je bil značek, katerega je nosil pred njim kurenov praporšček.

Ostali manjši častniki vojniški so bili: 1. dovbyš, ki je sklicoval z bobnanjem 1. dan prosenca vsako leto vojsko k občnemu posvetovanju; dovbyš je bil tudi policijski uradnik. — 2. vojniški puškar, oskrbnik artilerije. — 3. tolmač, kakovi diplomat v pomoč pisarju pri obravnavah z okolnimi národi: Polaki, Moldavani, Grki, Tatarji in Turki. — 4. Kautarij (Kautar, tatarski — mera), nadzornik pri meri in vagi vsega trgovanja na predmestji, kjer so morali vsi ptuji kupci plačati mito. — 5. oskrbniki, ki so poberali brodnino pri Dněprovih prevozih iz Nikytinskega, Kodaškega in Samarskega okrožja. — 6. ataman sičine šole, učitelj v Siči pod nadzorništvom duhovna. Konečno so bili vojniški stadnik, družinski atamani — načelniki naselbin oženjenih Kozakov, a v vojaški kanceliji pisarji, podpisarji, kancelaristi, podkancelaristi a mnogo družih korakov izurjenih v pisavi. — Vsi ti častniki, kakor tudi vojniški tovariši, niso smeli biti oženjeni (obabeni), nobenej ženi ni bilo dovoljeno prebivati v tiči in zimovnicah (stepnih dvorih).

Vravnava na Siči je bila popolnoma republikanska. Vsi so si bili tu enaki; noben starašina ni imel ob času mira kakih prednostij pred tovariši,

kateri so ga bili zvolili, kateri so mu pa-tudi mogli čast odvzeti, videti njegovo nesposobnost ali nevrednost. Ta enakost se kaže tudi v vseh listinah, katere so pošiljali ptujim vladarjem, s katerimi niso samo atamani obravnavali, temveč vsi Zaporožci. „N., ataman košovi, sodnik, pisar, asauli in mi atamani vseh kurenov, a vse tovarištvo kurenovo, nizova vojska Zaporožka“, bil je navadni izraz v začetku listine. Kurenovi tovariši so jedli skupaj, kakor stari Špartanci, imajoči občno posestvo; ataman, pisar, kuhar (kaševar) in zakladnik oskrbovali so v kurenu različna opravila njih se tikajoča.

Sič je bila pribežališče vseh upornikov in ubežnikov iz okolnih dežel; tu je bil vsak brez izjeme sprejet mej tovariše ter zapisan v kak kuren, ko je sprejel pravoslavno vero, prisegel kralju polskemu (pozneje caru ruskemu) in vojski Zaporožki, ter se podvrigel dosti težki skušnji, ki bi dokazala njegovo urnost in neustrašenost (razum družega je moral plavati prek nevarnih vodopadov Dněprovih), potem so mu dali drugo ime po njegovih duševnih ali telesnih lastnostih ali pa družih okolišnih (čestokrat jako čudno n. pr. Nalivajko, Lisogub, Mnogogrešni, Ilorž itd.)

Zaporoška vojska je imela tudi častne člene, katerim so se dajali posebni diplomi (kakor pri Malteških vitezi); mnogo Polakov, Rusov in drugih ptujcev, ki so imeli kakove zasluge o Zaporožji ali pa so se drugače obnesli, postali so takovi člani; tako so bili francoski inženir Beauplan, ki je bival v 17. stoletji v Zaporožji, astronom Euler, ruski generali Ušakov, Potemkin, Panin in drugi. — Mnogi starašine in tovariši so imeli posebne mlade gojence pri sebi, tako imenovane molodike (novince). Tukaj je treba opomniti domnevanja nekaterih polskih historikov, ki zasluži, akoprem se ne dá dokazati, vendar nekoliko ozira. Oni namreč mislijo, da se je osnovalo braterstvo Zaporožko, ki se je tudi samo imenovalo vitežtvo (lycarstvo) v početku 16. stoletja po prvih kozaških vodjih, največ rojenih Polakih, po izgledu zapadnih vitežkih redov. Bilo je namreč zavezano z obljubo tovarištva (societatis), vere (religionis), pokorščine se vé da le ob času vojske (obedientiae). brezženstva (castitatis); njih poklic je bil — boj proti nevercem; razun tega so častili Zaporožci zlasti Marijo, kakor zapadni vitežki redovi.

Širne stepe Zaporožke so bile na redko obljudene; po nekoliko pradavnih cestah „šljacih“ so jezdili kupci in čumaci (hlapci) iz Krima v Ukrajino; iz Perekopa je peljal Muravski šljah v Livno in Tulo; tukaj je bil tudi šljah „trije bratje“, ki so bili tukaj vsled pripovedke od Tatarov pobiti.

Oj vse polje Samarsko je očrnelo,
 V jasnih požarih pogorelo;
 Zgoreli niso le ob potoku Samarki
 Ob reki Sultanki
 Trije drobni trnovi,
 Trije zeleni grobovi;
 Zato niso ti zgoreli,
 Ker so ondi trije bratje rodeni,
 Kot golobje sivi postrebljeni
 In pobiti počivali.

poje o njih prekrasna narodna duma. — Po stepi so se klatili Kozaci in Tatarji ter se pobijali in ropali vse vprek; pa Kozaci imajoči boljše orožje in vojniške priprave, so dokaj prekosili Tatаре. Da bi prej izvedeli o kakom napadu tatarskem, imeli so na mejah posebne stražnice — redute, kjer je bilo nekoliko kozakov „na beketu“ (straži); pri vsaki reduti so bili visoki drogovi sè smolnatimi sodi — figure. Kedar je nevarnost pretila,

bili so ti takoj zažgani, a ljudje zunaj delajoči in palankovi Kozaci s tem posebnim telegrafom opomnjeni, pripravili so se brž, da bi sprejeli sovražnika. (To napravo rabijo Rusi še sedaj v Kavkaških krajinah). Mogoče, da so te figure stale na obilih onih gričih, ki se dvigajo v južni Rusiji, — na kurhanih.

Cerkev Zaporožka je bila popolno neodvisna od vsakršne druge cerkvene oblasti. Duhovni so bili večidel izvoljeni iz kloštra Mezigorskega, ki je stal do konca 18. stoletja nad Dněprom. „Ne bode naša božja cerkev odločena od kloštra Mezihorskega, dokler bode v Dněpru vode a naša Zaporožka vojska“, piše ataman Teodor Kijevskemu metropolitu Gedeonu leta 1686. Duhovni so ostali v Siči samo nekoliko časa; če pa so bili priljubljeni, mogli so tudi dalje tukaj ostati. V 18. stoletji, ko je bila cerkev Zaporožka po vplivu močne Rusije že ozi spojena z metropolitom Kijevsko, bilo je na Zaporožji štirinajst cerkev, izmed katerih je bila glavna v Siči, posvečena Mariji (Pokrov) in en samostan Samarski. Cerkvam in duhovnom so dajali Zaporožci najboljši del pridobljenega plena. Zanimivo nam slika deljenje plena národna дума, nadpisana „Povrat

Samoila Kuške“ (iz šestnajsega stoletja): „A srebro, zlato so na tri dele razdelili; prvi del so vzeli, cerkvam podarili svetemu Mezigorskemu Spasu, Trehtemirovskemu kloštru, in sveti sičevi Pokrovi ga darovali, da bi za nje pri vstavanji in leganji milostljivega Boga prosili (namreč popi). A drugi del so med saboj delili; a tretji del so vzeli, v vrsto se postavili, pili in se veselili, iz sedempednih (namreč sedem pedi dolzih) pušek streljali, da bi Kuško Samoila po volji pozdravljali“.

Sodba se je obravnavala splošno ustmeno poleg starih običajev; vse manjše pregreške je razsojeval celi Koš (Sič) jako natanjčno. Sodnik je izrekel sodbo, ataman je potrdil in asaul z z dovbyšem izvršil. Sodbina obravnava je bila enolična in kratka. Zatoženec je bil zaprt, starašine so izrekli na shodih poleg starega običaja obsodbo, katero je pisar zapisal v akte. Rzsodek (sentencijo) je izvrševal dovbyš, bodi si vže na shodu ali pa očitno na trgu pri sramotnem stebru (Pranger) in vislicab. Kazni so bile po pregrešku različne: tepenje s palico, sramotni steber, izguba kacega uda, vislice, ostri kol, na katerega so nabadali hudodelnike itd.

Poljedelstvo se ni dokaj gojilo; največ še po vzhodnih palankah; v zapadnih se je redila bolj živina (posebno konji), glavni vir Zaporožkega bogastva. Ostalo so se ti ukvarjali z ribštvom, lovom, posebno pri ustji reke Konke v Dněper, kjer so kraji, z gostim bičevjem zaraščeni (veliki Luh) in se je skrivala zverjad različnih plemen (tudi bobri), potem tudi z bučelarijo in vrtnarstvom. Vsa zemljišča so se delila vsako leto med posamezne kurene. Dohodki Zaporožke vojske so bili različni: stalno plačo in potrebno hrano je dajala Poljska in Rusija, po katero je vsako leto posebna deputacija jezdila; davek od žeštinskih pijač je bil precej izdaten (leta 1770. je bilo na Zaporožji 371 krčem); potem je bil davek oženjenih Kozakov v Orelski, Protovčanski, Kodaški in Samarski palanki, (po družih ni bilo vasi, temveč samo zimovniki in chutori — veliki dvori — tovarišev); brodnina poberana od prevožinj dněperskih; davek od ribštva, lova in družih prihodkov, ki so ga tudi neoženjeni Kozaci plačevali; plen in plača kaznovanih. Glavno opravilo tovarišev pa je bila vojska; če ni bila v Polski ali Rusiji, iskali so jo sami napadaje sosedne dežele, ali pa so stopili v službo pri

druzih vladarjih. Oženjeni, naseljeni Kozaci so imeli večja bremena; morali so dajati konje, živež in druge vojniške potrebe, ter morali sami čuvati Sič pri nenazočnosti tovarišev.

Trgovstvo Zaporožko je bilo precej znamenito; v Krim in na Turško so izvažali po Dněpru deželne pridelke, kožuhovino in orožje, katero so kupovali na Polskem in Ruskem; iz Krima so dobivali različno robo in zlasti sol, katero so privražali čumaki po suhem v Sič; iz male Rusije so dovažali glavni živež po nevarni poti skozi vodopade dněperske. Na Siči sami, ki je ležala na veliki cesti iz Polse v Krim, cvetelo je živo trgovstvo; tatarske in turške ladije so dovažale tje po Dněpru gori različno blago. — Z malo Rusijo so bili Zaporožci vedno spojeni s poštami Kijevsko in Gluchuwsko (prej Baturgusko), ki so oskrbljevale vse dopise polske vlade (pozneje tudi ruske), katere so jim izročevali hetman maloruski in vojvod Kijevski.

Obleka in orožje sta bila na pohodu (poti) in pri delu drugača, slabša, ob času miru pa šestokrat jako dragocena. Široke hlače — šaravare, po kroju azijskih šalvar, segale so v usnjate, navadno rdeče čevlje (čobote); vrhni

del života je pokrival kaftan, svilnata ali suk-
nena suknja, bogato ožnorana, ter opasana še s
širokim svilnatim pasom (pojasem) z zlatimi ali
srebrnimi nitkami gosto pretkanim. O slabem
vremenu ogrinjali so čez kaftan suknen plašč —
burko, svito s kapuco (kobenjacom) in prerezanimi
rokavi (polski wyloty), ki so se navadno zadej
zavezovali ter pokladali pod kapuco. Glavo je
krila čapka, bodi si kabardynka (vidrovka, ta-
tarski kabardavidra), bodi si rdeča sukнена z
opuško ali bobrovo vrečico, ali pa špičast usnjat.
klobuk — kobur. Brado in glavo so Zaporožci
golili (brili), puščaje samo brke a na temenu
dolgo krotovico las — čub, čupryno, katero so
ako je bila dolga, spleтали ter za levo uho ovijali
(oseledec). Od tod se često v pesnih imenujejo
čubati (copati). „Jih je li zanesla metelica, so
li utonili oni v peklu, da ne vidite čubatov, ni
po lesih, ni po stepah itd.?" Opomina vredno
je to, da pripovedujejo letopisci o ruskemu knezu
Svatoslavu (v desetem stoletji), da je imel obrito
glavo a samo na strani se je vila korotica las,
ki je značila plemeniti rod. Maloruse še sedaj
imenujejo Velikorusi chochlice (ostroglavce, češki
chocholouš-Spitzkopf). Starašine so nosili, posebno

v poznejših časih, tudi poljski krouj, koutuš in župan. — Orožje Zaporožcev je bil samopal ali piščal (puška), v pesnih večkrat imenovana sedempedna; za pasom nož in dva samokresa na verižicah; sabljo in kopje (sulico). Na vojsko so jemali vrh kaftana tudi drateno košulo — sitko. Topovi — harmati, so bili pri njih v najboljšem stanju.

Ker je bil boj glavno rokodelstvo tovarišev, prizadevali so si na vso moč urediti vojaštvo, s katerim so se odlikovali znatno od vseh okolnih narodov. Misel Palackega, da je nastala Zaporožka republika, če ne po posnemanji, vsaj po vplivu bojnih trum husitskih, ki so se klatile po končanih domačih bojih po vsem svetu, bojevaje se pogosto tudi v Polski in Litvi, ni dokaj verjetna, ako se ozremo na vojniško napravo kozaško, kakor nam jo samovidec Beauplan (iz sedemnajstega stoletja) popisuje. — Kakor brž se je razglasilo po Siči, da nastane vojska, oživali so leni tovariši; ataman košovi, priklonivši se prej globoko vsem tovarišem, dvignil je ponosno glavo, postal je neobmejen diktator celega koša, ki je bil odslej držan v največjem redu. Vsi kureni so bili razdeljeni v polke (vsak 1000 mož), ktere

so vodili pohodni polkovniki, in vsak pelk v deset stotnij (sotnij) pod stotniki. Vojska je bila sestavljena iz pehote, konjištva in topničarstva. Peš Kozaci so šli v boj obklopeni sè starohusitsko ograjo iz vozov (velikoruski guljaj) razstavljena na štiri vogle. Če je prihrul kak sovražni vrišč, prevrnili so vozé ter pozdravili neprijatelje z močnim streljanjem; zapazivši pa ugodno priliko, planili so nad nje izza vozove ograje, podpirani z obilnim konjištvom. A kdo se je mogel ustavljati vsteklemu naskoku hrabrih tovarišev, deročih z gromovitim kričem: „ejha, ha, ha, hurrà, ha, sičy, koly, riž vraga!“ (sekaj, kolji, reži vraga!) nad bisurmanske Tatare in Turke ali pa nad pasje sinove Ljache in Moskale, kojih vojska je obstajala večidel iz jezdinih polkov. — S to vredbo so dosegli; četudi so bili po številu mnogo slabši, velike zmage, kakor naši stari bratje Husiti (primeri besede tabor, v navadi samo pri Malorusih, nikoli pa pri Velikorusih, piščal-pištal, hetman-pištal, hetman, najbrž od hetmanov husitskih itd.)

Znamenita so njihova četovanja na črnem morji. Na lahkih ladijah — čajkah (dubih), ki je bila vsaka 60 čevljev dolga in 10—20 čevljev

široka ter preskrbljena mesto s kompasom z obilnimi vesli (12. in še več), s 5—6 lehkimi topovi (falkoneti) in 50—60 Kozaci, splavali so po Dněpru okoli turškega Očakova, po noči na črno morje. Z veliko urnostjo, prej, nego se je razlegal krik preplašenih bisurmanov: „Allah! Allah! Kozaci so prišli na črno morje“, napadali so pobrežna mesta turška in maloazijatska; sultanovi vojaci so dobili Varno, Kaffo, Sinope, Trapezunt in druge že v ognji in z bližno okolico poplenjene in popropane. Čestokrat so celo v Stambul (Carigrad) privihrali, kateremu so „sešili ognjeno košulo“, kakor so sami dejali, namreč zažgali so predmestje. — Včasih se jim je precej slabo sponeslo, ko je nastal vihar, „na črnem morji, na belem kamenu sivi sokol veči in tuguje; žalostno se počuti, na črno morje skrbno se ozira, da se na črnem morji slabo godi, da so na nebu vse zvezde otemnele, polovico meseca mraki pokrili; a od juga bujni veter piše, a po črnem morji protivno valovje nastaja, čajke kozaške na tri dele razbija; eden del je vzel, v zemljo turško ga zanesel, drugi del pogoltnilo je žrelo Donave, a tretji, kje se nabaja? V črnem morji se potaplja!“ (duma o pomorski vojski Hryčka Zbo-

rowskega okoli leta 1580.), ali pa je vojniška ladija turška sè streljanjem večino čajk uničila.

Na takova četovanja so hodili bodisi na povelje maloruskih hetmanov, ali pa iz latne volje nemaraje prav nič za pogodbe, ki so bile sklenjene mej Polsko in Turčijo. Največa četovanja so se vršila za hetmanov maloruskih Bogdanka (okoli leta 1575.) in Petra Kunaszewiča Sahajdačnega (v začetku 17. stoletja). Če so našli na povratu dněpersko ustje zastraženo, vlekli so čajke, bodisi po suhem nekoliko mil nad Očakov, kjer so je spustili v Dněper, ali pa so splavali v Azovsko morje po Donu gori, po Samarki v Dněper in skozi vodopade prišli so do „matke Siče“, obogačeni z obilnim plenom, za katerega so začeli „hulati“. Se vé, da je padlo mnogo Kozakov na vsakem četovanji, pa vsaki si je želel takove slavne smrti mej svojimi tovariši, ki so takoj „suho zemljo kopali, s čapkami, obleko prst izgrebali, njemu mogilo nasipali, iz sedempédne puške streljali, v trobente žalostno poigrali, slavo kozaško hvalili“. Res, to ni bila majhna slava, katero opevajo národní pevci: „neumre; nepoleže; bode slava slavna mej Kozaci, mej tovariši, mej vitezi, mej dobrimi junaci (molodci);

ki se je razširila po stepi in lesnem šumenju po celém svetu, mej ljudstvom carskim, národom kristjanskim, vojsko Zaporožko, donsko in ljudstvom Dněperskim, nizovim na mnoga leta, do konca veka!“ (po národnih pesnih maloruskih).

Hrana Zaporožcev je bila jako prosta; izmej njihovega zvlastnega živeža je treba omeniti salamaho, rženo testo ne dosti prekvašeno in pak posušeno, katero so jemali saboj največ na pomorska četovanja; tetero, juho in ržene moke. tjuro, suhar (posušeni kruh) na drobno sèmlet ter prekvašen in omešen s konopnim oljem in soljo. Najljubša jed pa je bila pšenova kaša, vsled katere so se imenovali vsi kozaški kubarji kaševari. Ta je bil „na razum neboatyj“, kdor „miž kozakamy nebuva, i kozačkoji kašy nejidav“. Razun tega so imeli posušene ribe, brovčje meso, suhar in drugo. — Obed burlacki (junaški) je bil celo generalu Tekeli-ju po všeči, ki je neki „vsega se najél, a potem po kozaški vina in medice se napil“. Da, res — po kozaški; kajti tovariši niso pili, ampak izlivali váse medico in slavljenó vodko ali horilko (koje boljšo bažo so imenovali okovitijo = aqua vita) a vereniho-kuhano iz žganja, meda in korenin. Dokler so imeli denar

ali drugi plen, so neizmerno hulali, kar je Kozak „zarobljav, to j te propiyvav, a jak zahuljav, muzyky najmav“. A kaj bi delal tovariš Zaporožec celi božji čas pokoja na Siči? Zakaj ne bi hulal za moskalske karbovance, ljaške czerwonce a bisurmanske piastre, katere je kakor pridobil, tako zapravlil? Saj ni imel nobene družine, nobene ljubeče žene in otrok, s katerimi bi se mimo boja tešil. Včasih je tudi zaplesal Kozaka; pa kaj hoče ples brez žensk, — kojih včasu niti postave ni poznal, imajoče „volavke“ (čaplje) za ženske, pred katerimi je neki bežal, kot pred zlemi duhovi, — v divjih skokih razodevali so se samo bojni pohodi in pomorske bitve.

Ker je bil boj glavno opravilo in preživek celega Zaporožja, niso se mogle gojiti in širiti véde in nauki mej divjimi Sičevci. Samo duhovni, šolski ataman in vojskina kancelija bili so zastopniki literarne vednosti na Zaporožji. Pisarji, popoviči (sinovi popov) in „gramotni“, ubezniki polski in ruski, bili so odgojitelji v sičini šoli; listine so pisali v maloruskem jeziku, pa v oglašenem, popolnoma poljsko-kancelijskem slogu. Akoravno niso bili Zaporožci v slovstvu izobraženi, imeli so vendar veliko spoštovanje do mož iz-

urjenih v pismenosti. V vže omenjeni dumi o Zborovskem (pri Maksimoviču „Črnomorski vihar“) govore Kozaci popoviču Aleksiju, ki se je priznaval velicega grešnika, tako-le: „Ti sv. pismo v roke bereš (jemlješ) in čitaš, nas proste ljudi v vsem dobrem podučuješ, kako da imaš največ grehov izmej nas nad seboj?“ Neizurjeni v pismenosti, zaznamovali so vso svojo zgodovino, svoje čute, tugo, gorje in radost v prekrasnih dumah in pesnih, — najvažnejših virih k poznavanju njih duha — kojih je vže mnogo na svetlem v zbirkah Sreznčevskega, Maksimoviča, Metlinskega i. dr.*)

*) Domače življenje Zaporožcev je jako zanimivo a natančno popisal stari Zaporožec Nikita Leontjevič Korž, starec vže več nego 100 let star, proti koncu minulega veka v velikoruskem jeziku. Memoiri ali spomini ti so bili izdani v Odesi po nadškofu Gabrielu. Iz priročnih knjig slika Zaporožje jako dobro Michal Gliscinski v „Znaczenie i wewnetrzne życie Zaporoža“ (w Warszawi 1852) in Skalkowski „Hystorya nowój Siczy (v Odesi 1846). Razun teh podavajo Beauplan, Starowolski, Engel, Szezniewski in drugi več ali manj tvarine. — Tukaj je treba opomniti, da je za novejših dób Solovjev razglasil Zaporožko republiko za samo drubal razbojnikov, čemur se je sicer slavni poznalec Malorusov, Kostomarov resno uprl. Menim, da je ta misel

II.

O zgodovini Zaporožcev tukaj le kratko omenimo v boljše razumenje prejšinega.

Začetek braterstva Zaporožkega sega v čas navala Mongolcev v 13. stoletji; ljud maloruski beže trumoma pred krutim zatiranjem, napravil si je v oddaljenih pokrajinah okolo vodopadov dněperskih, ki so bile vže v 10. stoletji zbirališče vsakovrstnih druhali potikačev, nagloma nekako društvo, o katerem pa noter do 16. stoletja skoraj ni nič omenjeno. Še le v začetku omenjenega stoletja pokaže se nam ravno na meji male Rusije takrat polske, kot popolnoma uredjeno braterstvo. Se je li to zgodilo po izgledu husitskih trum, ali kako drugače, dokaže še le daljše preiskavanje. Prva znamenitnejša junaka kozaška sta bila Ostab Daszkowic in knez Dimitrij Wiszúowiecki. Takrat je tudi nastalo kozaštvo ukrajinsko, brž ko ne osnovano po izgledu sičinih Zaporožcev, radi ka-

Solovjeva jako nesrečna; kdor prevdari vzorno uravnave cele republike, njen namen in cilj, se ne more nikakor vjemati s tem zgodovinarjem, ki je sicer izvrsten. Zaporožci so bili sicer precej surovi in neotesani možaki, kar se lahko rzsodi po času in okolnostih, v katerih so živeli; ali proste tolovaje jih pa vendar ne moremo imenovati.

terih si je slavni polski kralj Štefan Batory (1575—1586) enacih zaslug pridobil, kot zaradi prvih. Za njega so se oslavili hrabri tovariši Zaporožki kot pomorska vojska (pod atamanom Nečajem) v bojnih začetkih maloruskega hetmana kozaškega Bogdanka. Ta krasni soglasje mej Zaporožci in Polaki razdrl je Batoryjev naslednik. Zikmund III. Šved, počenši v mali Rusiji preganjati spoznavalce pravoslavne vere ter siloma širiti unijo z latinsko cerkvijo. V strašnih bojih (ki so se bili okoli leta 1590—1640) premagani, bežali so malorusi trumoma v daljno Zaporožje, kamor ni segala moč poljskih kraljev, kjer so si opomogli ter se pripravljali k novim bojem. Prišlo je leto 1648 osodepolno v zgodovini male Rusije. Na smrt razžaljen Bogdan Hmelnicki prikaže se na Siči, slika z ognjenimi in zgovornimi besedami strašni stan národa in Kozakov maloruskih ter kliče viteze Zaporožke v boj za zatirano vero in domovino. Razjarjeni Zaporožci so vskliknili: „Pryjmajeme tebi Chmelnycky pane, chlebom, silju (soljo) a ščyrym srdcem!“ Iz Siče se je širil pogubni požar ustaje vsega maloruskega naroda zgrabivši celo jugovzhodno tretjino Polske noter do zapadnih mej

narodnosti ruske (pri Zamostu). Chmelnicki ne zaupaje svojim močem vdal se je, akoravno nerad leta 1654. moskalskemu caru. V neprestanih bojih mej Polaki, Malorusi in Moskali, v katere so se končno tudi Turci vmešali, odlikuje se najbolj sè svojim vplivom ataman Sirko († 1684). Zaporožci, akoravno so bili po končanej vojski po imenu podvrženi Rusom, ostali so, kakor zmeraj dejansko neodvisni. V začetku 18. stoletja pristopili so Zaporožci pod atamanom Kostjo Hordijenkom k stranki Mazepovi vkljub vsem opominom in darovom cara Petra, čigar poslance so na Siči pobili. Razsrdeni „vzhodni car“ je dal leta 1707. Sič razdejati po Petru Jakovlev-u, a leta 1710. z novo ustanovljeno ob reki Kamenki po generalu Buturlini-ju in hetmanu Skoropadskem. Zaporožci so bili povsod preganjani in odpravljani. Ostali, podavši se sultanu turškemu, ustanovili so v Aleškah pri ustji Dněpra novo Sič, ki je trpela do leta 1733. Po smrti atamana Hordijenka bilo jim je dovoljeno po glavnej priprošnji grofa Weisbacha vrniti se v Rusijo, kjer so si postavili ne daleč od bivše stare Siče ob rekah Podpolno in Bazavluku Sič, uživaje svoje stare pravice, podeljene jim zopet po ca-

rovni Ani Ivanovni s pogojem verne vdanosti Rusiji. Tu so ostali 42 let. Za vladanja Katarine bili so uredjeni južni kraji ruski (nova Rusija) po centralističnem sistemu vse države a ustanovljene so bile nove naselbine tudi v deželah Zaporožke vojske. Zarad tega so nastali različni spori in praske mej temi in ruskimi uradniki; pogoste pritožbe in nadlegovanja dobajale so Katarini, ki je konečno ukazala, da bi se Zaporožka Sič razdejala. Potemkin je poslal leta 1775. generala Tekeli-ja zoper Sič, ki si jo je osvojil brez vsega prelivanja krvi. Petega srpana bil je razglašen carski manifest, ki je dal priliko razdejati slavno Sič.

Dobitev Siče slika narodna pesen, ki se popolnoma vjema s pripovedovanjem Korževim (Gliscinski stran 304), katero tukaj v prozi od besede do besede podajem: „Oj, izza zelenega gaja vzšlo je rdeče solnce, a iz ruskega kraja je prišla velika vojska. Rdeče solnce vže visoko stoji; pogleda batjko (oče, ataman Peter Kalny-szewski) v okno a reče: „Otroci, kaj storimo? Glejte, pred nami stoji materina vojska; oče hoče, da bi šli Tatare, kot kobilice gonit“. — „Oj batjko, to ni tako; zakaj stoje ti topovi proti

Siči; treba je, batjko izvedeti, kaj od nas hočejo“. Oj, izvedeli so Zaporožci, da je Nečosa (Potemkin, ker je imel kodrasto nepočesano vlasenko) poslal Tekeli-ja, da bi nas in košovega (atamana) in celo slavno Sič napadel. „Kako otroci, ga sprejmemo, ali s hlebom in soljo, ali mu vojsko napovemo, ali pojdemo k njemu dobrovoljno?“ Eden pravi: Ne damo Sič za „Bog plati“, drugi zopet: mir je mej vsem najboljši, a ti: ne bo, da bi dali Sič zastoj; dokler še sveti solnce, bomo se bili vedno po kozaški“. — „Bojte se Boga, otroci“, dé oče archimandryt, „kdor bi hotel tako delati, bode proklet s celim rodom. Vi otroci kristjani, dvigate roke nad brata, ne delajte svojemu srcu rane, kajti okusili boste velike muke. Glejte, tu imate križ božji, vanj zaupajte, moj svet bo dober, a nad ničemur otroci ne žalujte“. „Nú, gospod oče, po tvojem naj se zgodi, Zaporožci tebe poslušajo. Vzemi, Peter, hleb in sol a pojdemo k Tekeli-ju v gostijo. Nú, batjko, gospodine pomagaj, a daj nam dobri čas; hleb, batjko položi a najprej govori za nas; kajti z bojem nič ne dokažemo, moramo ravnati z dobro voljo. Pojdemo, poklonimo se, a začnimo o reči govoriti“. Hleb in sol je Tekeli sprejel, a začel nas je go-

stiti, a ko se je dosti napasel, začel nas je k sebi prositi. Oj naš Peter košovi ima svoje navade; šel je generala k sebi pozvat, da bi okusil kozaški obed. Pojedel je Tekeli obed burlacki, vse mu je dišalo, potem pa se je po kozaški napil vina in medice. Oj, šel je Tekeli v svoj stan ter začel prevdarjati: kako bi iz početka ravnal in našo Sič napadel. Vže so vse naše palanke v Tekeli-jevih rokah, vže so vsi njegovi stani v naši Siči. Oj, prečital je Tekeli papir koševemu a pisarju od carovne, moramo iti na dvor, tjekaj na dvor stolice. Oj, začeli so Kozaci premišljati, kako bi Tekeli-ja za nos vodili; a potem so se odpravili k Tekeliju, da bi dal listek dela iskat (namreč dovoljenje iti iskat dela). Oj, napotili so se Zaporožci do Lame po zaslužkih ukradli so se ubožci, samo bratom so dali vedeti. Ko pa se je Tekeli iztreznil, to-zlodej vé, kje so vže bili! Oj, nesrečni se je užalil, da so ga za nos vodili. — Oj, življenje naše je že minulo, življenje burlacko; ko bi se zopet vrnilo slavno življenje kozaško! Hej, bratje, vzemite v roke peska, a posejte ga; oj, takrat se zopet povrne, kedar ta pesek vzeleni!“

Domovina tovarišev je bila razdeljena mej guberniji novorusko in azovsko, Sič razdejana, razun kapelice na pokopališču. En del Zaporožcev je vstopilo mej rusko vojsko, drugi del je odplaval (5000) v bulgarsko Dobričo, kjer jim je turška vlada odkazala selišča okoli Babadaga, Črne Vode i. d. Ostalim Zaporožcem, kojih starašine so bili odpeljani v Petrograd, bila je podeljena leta 1792. dežela mej Kubanjem in azovskim morjem, kjer so se naselili pod imenom „Črnomorskih Kozakov“. Turški Kozaci so se vrnili z dovoljenjem cara Nikolaja leta 1828. v Rusijo; a naselivši se v pobrežnih krajinah gubernije Jekaterinoslavske imenujejo se „Azovski Kozaci“. Oboji Kozaci pa so vže samo tovariši vojniško — poljedelski.

Oj, kako smo mi bojevali!
Tako več ne bodemo;
One sreče in radosti
Vendar ne pozabimo!
